

Výchova dítěte a metodika vyučování

Čtvrtá přednáška

10. DUBEN 1924 VEČER

Rudolf Steiner

O významu «stále nově prožívaného světového názoru» učitele pro výchovu a vyučování. Proč musí předcházet výuka psaní před výukou čtení. Ke zdůvodnění epochového vyučování. Začlenění kosmu do vychovatelova obrazu světa na příkladu vývoje rostlin; působení Slunce a Měsíce na růst rostlin; Goethův názor o metamorfóze; roztahování a stahování jako zrcadelný obraz kosmických sil v rostlině; Země jako živá bytost; chápání kosmu jako základ umělecko obrazného utváření obsahu výuky. — O významu zvířecích forem v jejich vztahu k člověku (lev, býk, orel, člověk). Prožívání svobody a s tím spojené úkoly vychovatele.

Dnes ráno jsem se pokusil vylíčit, jak se poznání o člověku musí samo v sobě přetvořit z pouhého přírodního poznání do jistých vyšších forem, jestliže má být celý člověk, tedy také celý vyvíjející se člověk — dítě — pochopen tak, aby toto pochopení mohlo přejít v umělecky pojatou výchovu a vyučování. Docela logicky může vzniknout otázka: Jde tedy o to, zda pochopení lidského těla pouhým pozorováním a teoretizováním, pochopení lidského étherného těla plastickým cvičením, pochopení astrálního těla porozuměním hudbě, pochopení rozměru lidského já vžíváním se do podstaty řeči může učitel a vychovatel nějak použít v praxi? Ano, když celou podstatu výchovy a výuky máme charakterizovat tak, jak jsme to udělali v těchto přednáškách o pedagogice waldorfských škol, pak musíme říci: Pojetí života, světový názor je dokonce to nejdůležitější, co učitel, vychovatel musí mít; nikoli to, co se dnes rozumí světovým názorem, neboť to je něco naprosto teoretického, ale musí to být něco, co může přejít jako duševní síla do celé činné lidské bytosti, tedy také do vychovávaného dítěte. Dalo by se říci: Kdyby si chtěl učitel nebo vychovatel osvojit zásady z toho, co může poskytnout nejnovější uznávaný názor o člověku, pak musí získat nadšení, které bude potřebovat jako učitel nebo vychovatel, někde jinde. Proto ty nepřetržité poukazy na výchovné ideály, které stejně zůstanou bez účinku, neboť jsou odezvou pouhých abstrakcí, i když se zdají plně oprávněné. Naproti tomu pravý, do podstaty světa a lidské bytosti pronikající názor vyvolá svou vlastní skutečností nadšení v lidském srdci a dá vychovateli a učiteli v jeho povolání takovou pozici, že bude moci čerpat nadšení z toho, co sám cítí ve svém vztahu ke světu a k sobě samému, jako umělec, když je umělecké dílo součástí jeho bytosti. V tomto případě nemusí čerpat nadšení z ničeho jiného: čerpá je z věci samé. A to nadšení, které u učitele a vychovatele vzniká z vnitřně prožitého a stále znovu prožívaného světového názoru, ono vnitřní nadšení se přenáší na duševní rozpoložení dětí svěřených učiteli. Toto nadšení bude žít ve všem tom, co může učitel udělat ve škole z výchovného hlediska. Tak někomu, kdo hledí do lidské bytosti tak, že vidí, v jakém souzvuku je hudební prvek s plastickou tvůrčí činností v nitru lidské bytosti právě ve věku, kdy dítě chodí do základní školy, ve věku mezi výměnou zubů a pohlavní dospělostí, by vůbec nemohlo napadnout zvolit si nepravou cestu, jak naučit dítě správně psát a číst. Bude mít pro to pravý cit: psaní, zvláště píše-li se tak, jak se zde vylíčilo, zaměstnává celého člověka, přechází zvláště do činnosti paží a rukou, produhovňuje paže a ruce a je cvičením pro celého člověka.

Právě něco takového člověk živě pociťuje, když se vychází z takového světového názoru, jak jsem to popsal dnes ráno. A stejně tak se vytuší, že nácvik čtení je jednostrannou záležitostí hlavy a dělá lidi jednostrannými, a budeme mít pocit: Dítě se hodí pro takovou jednostrannost teprve tehdy, když se jím zabýváme v celé šíři, v celé jeho lidské jsočnosti. Proto bude učitel, který se takto ztotožní s pojetím lidské bytosti, dbát na to, aby vyvodil psaní z malování kreslením a z kreslení malováním, jak jsem to naznačil, až bude dítě tak daleko, že bude umět napsat jako slovo nebo jako větu to, co pociťuje.

Tak dospěje dítě k určitému vývoji. Mluví a to, co říká, umí zachytit písemně. Pak teprve přijde doba, kdy se přejde k nácviku čtení, kdy se začne učit číst. A tomuto čtení lze učit snadno, když se s psaním dospělo tak daleko, že je v určitém smyslu dokonalé. Tehdy, když si dítě procvičilo to, co tvoří obsah psaného a čteného ve své lidské podstatě, v motorickém systému, v pohybovém systému, když bylo vnitřně účastno na vzniku toho, co má být čteno, pak je zralé pro jednostrannost: pak, aniž vznikne nebezpečí pro vývoj lidské bytosti, je možno zaměstnat hlavu, aby dítě mohlo převádět na čtení poznatky z písemného zachycování.

Vidíte, jde vlastně o to, abychom opravdu odborně týden za týdnem, měsíc po měsíci uvedli do činnosti vyvíjející se lidskou bytost, jak to vyžadují síly lidské organizace, které se v ní vyvíjejí. Záleží tedy na tom, abychom poznali ze způsobu, jak se lidská bytost bude vyvíjet, co máme v každém věku s dítětem dělat. Ovšem pak se nedá pracovat s takovými rozvrhy hodin, které stanoví nějakou činnost na hodinu nebo třičtvrtě hodiny, pak se okamžitě přejde k jiné, pak ke třetí, atd. Proto se ve waldorfské škole zavedlo takové vyučování, které po určitý čas, po několik týdnů má v prvních ranních hodinách stejný vyučovací předmět, aby se žák mohl úplně vžít do tohoto předmětu, aby z něho nebyl hned vytržen, jakmile se do něho vžil. Ve waldorfské škole se vyučuje v tak zvaných epochách. Jde o to, aby se ve všem, čemu je nutno dítě naučit právě mezi výměnou zubů a pohlavní dospělostí, podařilo najít metodu, jak odvodit ze samé lidské přirozenosti vše, čemu se má vyučovat. Chceme-li uvést dítě pozvolna do vztahu k sobě a světu, je především nutné, abychom měli jako učitelé a vychovatelé stejný vztah k světu. Ovšem v naší současné civilizaci není vlastně možné, ať jsme sebeučenější lidé, získat vnitřně oživený, obsažný vztah k světu a sobě samému. Opět radikální výrok. Ovšem dnes se nesmíme zaleknout opravdových názorů na to, co je nutno do civilizace postupně vpravit. Především je nutné, aby sám učitel a vychovatel svým vlastním vzděláním nesledoval takřka nebetýčnou politiku, ale aby se zahleděl za hranice čistě pozemského a věděl, jak je jako člověk závislý nejen na potravinách ve svém nejbližším okolí, ale na celém vesmíru. Ovšem dnes se v tomto ohledu mluví nezaujatě jen s velkými potížemi. Neboť když se dnes lidé pokusí rozhlédnout se za hranice své závislosti na čistě pozemském, pak v dnešních vědomostech se toho najde málo, co by jim poskytlo záchytné body pro tento výhled. Proto se staří učitelé, kteří pocházejí z dob starých instinktivních názorů, setkávají v přítomnosti s naprostým nepochopením. A tak vzniká pověra. V civilizaci dnes uznávané máme vlastně jen odtažitou kosmickou politiku člověka, protože tato civilizace nevytváří ještě názory, které sahají ze Země do celého vesmíru. Máme jen výpočty nebo nejdříve spektrální analýzu, které vypovídají o drahách a postavení hvězd, dále vypovídají - alespoň domněle - o substanci hvězd a podobně. Ale tak intimní poznání, jaké získáme tím, že se dostaneme do velmi blízkého vztahu s pozemskými bytostmi, nemůže ovšem — pokud se týká mimozemsky kosmického - získat z dnešní civilizace. Není-liž pravda, pokud jde o zelí, špenát a zvěřinu, má člověk naprosto jiné názory než jsou ty, které získáme abstraktní vědou, neboť tyto věci jí a u jídla nehraje roli pouze abstraktní myšlenka. Nejíme pouze proto, abychom se dověděli, co říká dnešní věda o zajíci, ale o zajíci zažijeme v chuti, ve způsobu zažívání mnohem více konkrétního, skrytějšího, řekl bych. Ale naše vědomí o mimozemském vesmíru je takového druhu, že tyto skrytější vztahy naprosto nemáme. Neboť kdybychom věděli o zajíci jen to, co ví astronomie a spektrální analýza o mimozemském vesmíru, a ty výsledky výpočtů, které můžeme mít o vzájemném umístění kostí v zajíci, o vzájemném poměru látek, které jsou v zajíci, kdybychom navázali jen takovýto vztah k zajíci, tak bychom se jako

lidé vůbec nemohli orientovat ve svém vztahu k zaji. Nebylo by pro nás naprosto ničím to, co je prožitý lidský vztah k zaji. Člověk jen dnes neví, že takovéto skryté vztahy existovaly v dřívější instinktivní moudrosti také k mimozemskému vesmíru. Podíváme-li se správně také na tuto starou moudrost, tak dostaneme znovu impuls hledat ze svého pokročilejšího duševního stavu v těchto oblastech novou moudrost, která se nám může lidsky přiblížit stejně tak, jako věda o přírodních objektech, které jsou kolem nás na Zemi.

Vysvětlím to na příkladu, na němž bych chtěl ukázat, jak velice záleží na tom, aby učitel získal opravdu živý vztah k světu, aby z něho čerpal nadšení, které potřebuje, když má pro dítě proměňovat do jednoduše názorných obrazů to, co má — ovšem jako něco jiného - žít zakotveno v duši vychovatele. Ale je-li sám zasvěcen do svého vztahu k světu, tak se to při pohledu na dítě a dětskou činnost mění na takový obraz světa, kterého je zapotřebí, aby dítě pokročilo tak, jak to vyžaduje vývoj lidstva. Kolem sebe máme rostlinnou říši. Pro smyslové pozorování obsahuje opravdu četné záhady. Tyto záhady byly nápadné i Goethovi. Sledoval tvořící se formy rostlin v jejich různých meta- morfózách a při tomto pozorování, jak rostlina roste, dospěl k podivuhodné formulaci, která, řekl bych, poznání rostlin oživuje. Dospěl k této formulaci tak, že si řekl: Podívejme se nejprve na semeno, které vsadíme do země a z něhož vyroste rostlina. Zde je život rostliny (zevně) fyzicky jakoby směstnán do jednoho bodu. Pak vidíme, jak semeno klíčí, jak se život stále více a více šíří a nakonec se v zárodečných listech rozvine úplně. Pak se opět stáhne, zůstane uvnitř stonku, pokračuje k dalšímu nasazení listů, aby se opět rozšířil a opět se stáhl a setrval ve stonku a aby se znovu rozšířil v dalším nasazení listů a tak dále, až je zde konečné stažení, kdy ve vytvoření nového semene je celý život rostliny opět soustředěn do jediného fyzického bodu. Tak mluvil Goethe o tom, jak se proces růstu rostliny projevuje v roztahování, stahování, roztahování, stahování.

Touto cestou se Goethovi podařilo hluboce nahlédnout do vnitřního růstu rostliny, prýšticího z vlastního rostlinného života. Ještě však neuměl tento rostlinný život, pro nějž našel formulaci, postavit do vztahu s celým světem, protože nebyla pro to ještě zralá doba. Celý svět se totiž účastní svými silami na tom, jak nějaká bytost žije a jak se projevuje. Pomocí dnešní duchovní vědy, jak ji můžete sledovat v duchovně vědecké literatuře - chtěl bych ty věci jen naznačit — je možno dojít daleko za toto tvrzení. A pak uvidíme, jak v roztahování rostlinné bytosti žije to, co přichází ze Slunce. Neboť ve Slunci nežije jen to, co zaznamenává astronomie a spektrální analýza, se slunečními paprsky se vlní a proudí na zem duchovní síly a v tomto vnitřním produševnění slunečního světla žije to, co je např. příčinou roztahování při růstu rostlin. Nezáleží tu pak na tom, že k tomuto rozahová- ní dochází jen tehdy, když slunce svítí na rostliny, ale síla růstu rostliny se udržuje ve své sluneční podstatě i po vnějším ozáření. Naproti tomu vše to, co se stahuje, je pod vlivem měsíčních sil, které růst rostliny znovu stahují do bodu při přechodu od jednoho nasazení listů k druhému a při vytváření semene působí rovněž měsíční síly. A jak se zahledíme do rytmického střídání slunečního a měsíčního svitu ve vesmíru, vidíme zrcadlení toho, co se nám zjevuje v tomto rytmickém střídání v pučící rostlině, která reaguje na účinky slunce rozvinutím svých listů a měsíční síly vidíme ve stahování rostliny. Roztahování a stahování je v rostlině zrcadlový obraz toho, co z vesmírných šíří, z étherných dálek působí dolů na zem ve střídajících se silách Slunce a Měsíce.

Tak se rozšiřuje pohled ze Země do vesmírných šíří a étherných dálek. Nabudeme dojmu o tom, jak Země čerpá svou úrodnost z toho, co k ní plyne z kosmu. Dostaneme pocit toho, jak oklikou přes rostlinu srůstáme s duchem Slunce a Měsíce. A tak se člověku dostává to, co se jinak dá sledovat jen výpočtem nebo spektrální analýzou. Jestliže potřebujeme nadšení, abychom něco poskytli vyvíjejícímu se člověku prostřednictvím jeho vztahu ke světu, pak to nemůže vyplynout pouze z abstraktního sledování toho, že má nějaký list své okraje vroubkované nebo nevroubkované, nebo že listy mají různé tvary. To k nadšení nevede. Nadšení se však dostaví tehdy, když se nám zrcadlení Slunce a Měsíce projeví v růstu té nebo oné rostliny. Jak podivuhodně se vytváří náš názor na okolní přírodu, když třeba pozorujeme nějakou rostlinu, která roste pravidelně jako pryskyřník! Najdeme v ní něco, co jí Země vysílá vstříc tím, že se láskyplně oddává slunečnímu a měsíčnímu elementu kosmu,

čímž obojí oslavuje. Zaměříme-li pohled na nějakou rostlinu, třeba na kaktus, která rozšiřuje to, co je kmen, co zde vidíme? Ve stahování, které jinak ukazuje stonek, vidíme měsíční síly. Chce-li se tento stonek sám rozšířit, vidíme boj mezi působením Slunce a Měsíce. Na tvaru každé rostliny vidíme, jak v ní spolupůsobí Slunce a Měsíc. V každé rostlině vidíme malý svět, obraz velkého světa. Řekl bych, jak jinak vidíme v zrcadle svůj vlastní obraz, vidíme v zrcadle vegetace to, co se děje venku v kosmu.

Ve staré instinktivní moudrosti existovaly takové věci vědomě. Důkazem pro to je toto: Lidé viděli, že v rostlinném životě, který raší na jaře ze Země, se zrcadlí z vesmíru vzájemný vztah slunečních a měsíčních sil. Proto se jaro oslavovalo velikonočními svátky, jež byly časově určovány ze vztahu Slunce k Měsíci. Velikonoce jsou svátky, které jsou stanoveny na první neděli po jarním úplňku. Velikonoční svátky jsou tedy časově určeny kosmickou souvislostí, právě vztahem Slunce a Měsíce. Co se tím chtělo říci? Tím se chtělo říci: Hleďme, jak na jaře raší rostliny. Máme zde záhadu, proč někdy vyrážejí dřívě, jindy později. Ale tato záhada se nám objasní, když se v příslušném roce podíváme, jak časové stanovení jarního úplňku tkví ve veškerém rašení a pučení. - Zajisté jsou i jiné faktory, které to ovlivňují, ale všeobecně se už pozná, že skutečně v tom, co se na jaře děje, že rostliny raší jeden rok dřívě a druhý rok později, je vyjádřeno to, co se odehrává mezi Sluncem a Měsícem. Co se však řekne, když se vezme v úvahu jen vědecky vyfantazírovaný názor o závislosti, spočívající pouze na Zemi? Tu se řekne: Ano, v tom roce, kdy rostliny vyrážely dřívě, je to proto, že sněžilo tak dlouho, sníh dřívě roztál, a v tom roce, kdy rostliny vzcházely později, tu zkrátka sněžilo déle. — Zajisté, vysvětlení, které je velmi pravděpodobné, ale nic nevysvětluje. Pravdy se dopátráme teprve tehdy, když si vysvětlíme, jak růst rostlin závisí na účincích slunečních a měsíčních sil a když toto přesvědčení dále rozvedeme a řekneme si: Ze sníh ležel někdy delší někdy kratší dobu závisí také na konstelaci Slunce a Měsíce. Totéž, co ovlivňuje rašení rostlin, má rovněž vliv na trvání sněhové pokrývky. Takže povětrnostní podmínky a meteorologická situace v roce jsou takto vystaveny kosmickému vlivu.

Ano, rozvíjíme-li tyto věci neustále do hloubky, objasní se nám život Země, který tato vede na své pouti vesmírem. Řekneme si: Člověku se může dařit dobře, když má ve stáji mnoho krav a má od nich hodně mléka, neboť tu můžeme poukázat na známou závislost člověka na jeho bezprostředním zemském okolí. Takovým způsobem sledujeme, jak se člověk vyživuje. Něco se nám jeví jako živé teprve tehdy, když vidíme vztah této věci k jejímu okolí a zpracování toho, co ze svého okolí dostává. Díváme-li se na Zemi, jak putuje vesmírem a přijímá to, co přichází ze Slunce, Měsíce a ostatních hvězd, tak ji vidíme ve vesmíru žít. Nevytváříme nějakou mrtvou geologii a geognosii, ale povyšujeme lo, en mim nmv.i geologie .1 geognosic poskytuje na popis života Země v kosmu, /emé se stává před naším duchov ním pohledem živou bytostí. Když pak vidíme vyrážet rostliny / pů dy a vidíme, jak dává Země život, který přijímá z kosmu, dále, pak se nám Země a vegetace stávají jedním celkem. A my si uvědomíme: Nemá smysl vytrhnout rostlinu ze země a vytrhnutou ji pozorovat od kořene až po květ a myslit si, že je to skutečnost. Je to stejně tak málo skutečnost jako lidský vlas, který je vytržený; patří k celému organismu a lze mu rozumět jen jako příslušícímu k celému organismu. A vytrhnout vlas a pozorovat ho sama o sobě je stejně tak nesmyslné, jako vytrhnout rostlinu a pozorovat ji samu o sobě. Vlas je v souvislosti s celým organismem, rostlina je v souvislosti s celou živou Zemí.

Tímto způsobem spojujeme svou vlastní bytost se živou Zemí, takže necítíme jen to, jak po ní chodíme, podřízení silám, které z ní vy cházejí, ale spatřujeme v okolí také to, co působí z étherných dálek. Dostaneme živý pohled a pocit o tom, jak sem všude z vesmíru působí síly, které, jak jsem řekl, roztahují étherné tělo právě tak, jak je ly zické tělo přitahováno k zemi. A dostaneme tak přirozený pocit být étherně přitahováni dálkami a tělesně citlivými vůči tíži, která nás přitahuje k zemi. Tím se neustále rozšiřuje náš obzor, takže naše po znání se stává vnitřním životem a poznáním sebe sama si opravdu něco dobudeme. Dřívě člověk věřil, že Země je něco mrtvého ve vešmi ru. Poznáním ji oživuje.

Musíme se opět vrátit k onomu živému poznání, jehož projevy ještě k onomu živému vidíme v době veliko noční. Ale k názorům o vesmíru musíme dospět vývojem z utvářené ho poznání, nikoli z instinktu, jak tomu bylo ve starých dobách. Tyto názory o vesmíru v nás budou žít tak, že je můžeme utvářet na umělecké obrazy, které potřebujeme. Člověk, který vidí působit Sluň ce v celé vegetaci, cítí, jaké nadšení pro vesmír může vyvolat živý ná zor na existenci rostlin ve srovnání s člověkem, který zastává a rozpra covává abstraktní názory dnešních botanických knih. Tímto způso bem obohatíme citově pojem a můžeme ho umělecky předat vyví jejícímu se člověku, dítěti. A dítě asi kolem desátého roku uzraje proto, co vychovatel může vytěžit z takového dálky obepínajícího názoru. A ukážeme-li dítěti v názorně živých obrazech, že celá Země je živou bytostí, že na ní rostou rostliny - sice o něco komplikovaněji — jako člověku vlasy na hlavě, jestliže jsme svým pojetím vytvořili živý celek mezi živou bytostí Země a tou či onou oblastí rostoucích rostlin, pak dojde k rozšíření dětské duše. Když pak dítěti předvedeme něco z bytosti rostlin, má pocit jako člověk, kterému vyměníme zatuchlý vzduch za čerstvý a on se ho může nadýchat. Toto rozšíření duše je důsledek poznání přiměřeného tajemství kosmu.

Neříkejte, že dítě není zralé pro takové názory. Ten, kdo je má, komu takový názor tvoří jeho životní zázemí, umí ho podat formou, pro kterou je dítě zralé, takže je dítě uchváčeno celou svou lidskou bytostí. Nějaká věc se dá názorně zjednodušovat, ale musíme ji napřed mít. A z takového zázemí musí plynout všechno to, co učitel a vychovatel předává dítěti. Pak opravdu vznikají základy vztahu vyvíjejícího se člověka ke světu. A pak jsme takřka sami od sebe vedeni k tomu, abychom všechno podávali v živých obrazech, neboť se abstraktně nedá vysvětlit to, co jsem vám teď přednesl o světě rostlin. Dítěti to převedeme do názorných obrazů, takže nezaměstnáme jen intelektuální poznávací schopnosti, ale celého člověka. A uvidíme, jak dítě podivuhodně roztaje, pochopí-li něco, co bylo převedeno do obrazu. Pak se vůbec nestane, že by dítě odpovědělo pouze ústy pojmem, který ještě ani neumí vytvořit, ale bude vykládat a pomáhat si pažemi a rukama, bude dělat všechno možné, co vyplyne z celé jeho bytosti, a v tomto předvádění a ukazování bude naznačovat, jak vnitřně prožívá obtížnost pochopit nějakou věc. A to nejkrásnější a nejvznešenější, čeho můžeme učením dosáhnout, je, že máme pocit, zážitek: je těžké, obtížné něco pochopit. - Kdo si myslí, že podstatu nějaké věci může vystihnout jen chytrými slovy, pokud je to nutné, ten nemá vůbec úctu k věcem světa, a úcta k věcem světa je to, co patří k celému dokonalému člověku, pokud se může člověk vyvinout cele a dokonale během zemského bytí. Pociťovat něco z toho, jak je člověk bezmocný, když se chce dostat k podstatě věcí, jak musí napnout všechny síly celé své lidské bytosti, to ho teprve jako člověka staví do správného vztahu ke světu. Ten můžeme postoupit dítěti, když ho máme sami. Metodika výuky musí žít, tu nemůžeme pouze vykonávat. Metodika výuky musí vykvést ze životních podmínek výchovy. A ze životních podmínek výchovy může vykvést, když vyrůstá z živého pocitu sounáležitosti učitele, vychovatele s celým vesmírem.

Dnes ráno jsem hovořil ještě o něčem jiném, a jestliže jsme pochopili a zachytili lidské astrální tělo prostřednictvím hudby, jestliže jsme pochopili člověka v jeho celistvosti jako podivuhodně utvořený hudební nástroj, aplikovali to na astrální tělo, pak můžeme pokročit dál v porozumění celému vztahu člověka ke světu. Touto formou to nelze přirozeně dítěti bezprostředně sdělovat, ale musí se to pro jeho chápání převést do obrazů. Učitel sám nechť se však na to dívá svým lidským chápáním astrálního těla, vnitřně znějícího v hudebních formách, nechť se dívá na člověka, na různé zvířecí formy, rozšířené ve světě. Ve staré instinktivní moudrosti měla hluboký smysl představa člověka jako syntetického splynutí čtyř bytostí, tří nižších a jedné vyšší; lev, býk, orel, anděl — člověk. Býk je jednostranným útvarem nejnižších sil lidské přirozenosti. Když si uvědomíme, že pro tyto síly, které má člověk ve svém zažívacím systému a systému končetin, nemá protiváhu ve složení hlavy, v rytmickém systému, když si představíme, jak jednostranná zátěž spočívá na systému látkové výměny a končetin, pak výsledkem je jednostranný útvar, jak se s tím setkáváme u skotu. Takže si můžeme představit, že kdyby tento skot byl zjemněn stavbou lidské hlavy, tak by se

to, co v něm je, vytvořilo jako sám člověk. Jestliže se však zkrácením středního systému a zaostáním systému hlavy vytvoří jednostranně rytmický systém, systém lidského středu, tak se ve skutečnosti jednostranně promítne do přirozenosti lva. A vytvoří-li se jednostranně systém hlavy, takže to, co existuje v naší hlavě jako síly v našem nitru, navenek vyrazí peří, pak výsledkem je přirozenost ptáka nebo orla. A když si představíme ty síly, které tyto tři spojuje v celek, takže se jako celek mohou projevit navenek, když si představíme k tomu čtvrtý andělský prvek, pak dostaneme syntetickou jednotu trojnosti člověka. Je to představa schematická, ale umožňuje nám pohled do vztahu člověka k jeho zvířecímu okolí; tento vztah nemá jen k býku, orlu, lvu, ale má jej ke všem zvířecím tvarům, které jsou na světě rozšířeny. A v každé jednotlivé zvířecí formě najdeme určitý lidský organický systém, jednostranně vytvořený. Takové úvahy žily ve staré instinktivní moudrosti.

Později se to uchovalo ještě v tradici. Lidé to vyjadřovali v paradoxních rčeních, protože sami už o tom neměli žádné vědomí, a proto rozšiřovali staré názory teoreticky. *Oken* pronesl groteskní větu: Po- díváme-li se na jazyk a budeme-li se domnívat, že se jednostranně vyvinul, když je tedy jednostranně vyvinuto to, co je v něm zmírněno silami hlavy, a tím, že jazyk slouží níže položenému žaludku atd., kdyby nějaká bytost byla jen jazykem a ostatní na ní byly jen přívěsky, co by byl jazyk? Sepie. Jazyk je sepie. - Je to zajisté groteskní výraz, ale je to něco, v čem lze spatřit starý, moderně intelektualizovaný názor. Co takto bylo řečeno, byl přirozeně nesmysl, ale pramenilo to z něčeho, co kdysi mělo hluboký smysl. Je možno opět objevit to, co bylo základem duševního pojetí starého poznání; znovu lze najít způsob, jak si můžeme myslet člověka rozděleného do všech různých zvířecích tvarů, zvířecích forem, které jsou na zemi. A když je spojíme dohromady, takže jedno je harmonizováno druhým, pak vznikne člověk.

Vztah člověka k vnějšímu světu, pokud jde o astrální tělo, najdeme, když názorně vyvineme jeho vztah k říši zvířat. A na astrální tělo se vztahuje porozumění hudbě. Nořím svůj pohled do člověka, vhlížím do mnohotvárných zvířecích forem; je to, jako bych vnímal symfonii, v níž dochází k souzvuku všech tónů v jednom kouzelně harmonickém melodickém celku, a já bych pak oprošťoval jeden tón od druhého, což by byl další vývoj, a řadil jeden tón z této symfonie vedle druhého. Vhlížím do světa zvířat: jsou to jednotlivé tóny. Nořím svůj pohled do lidského astrálního těla a do toho, co lidské astrální tělo vytváří ve fyzickém a éterném těle: vidím tu symfonii. A jestliže se šosácky nezastavíme u teoretického pojetí světa, ale náš přístup k poznání bude dost svobodný, abychom se pozvedli v poznání umělce kým, pak se dostaneme k niterné, náboženské vroucnosti proniknu té úctě k oné neviditelné bytosti, onomu nádhernému vesmírnému skladateli, který si nejprve rozložil všechny tóny do rozličných zvířecích tvarů, aby z nich pak symfonicky skládal animální stránku člověka. To musíme nést ve své duši, musíme umět se takhle na svět zadívat, a pak do toho, co se má popisovat jako zvířecí formy, se vleje nejen něco z abstraktních pojmů a přírodních zákonů, ale i něco z opravdové vroucnosti vůči vesmírnému dění a vesmírnému tvoření. A pak bude žít v každém slově, ve způsobu, jak je vyslovíme v celém vyučování, něco z náboženské vroucnosti.

To jsou věci, které mohou být pro nás základem toho, jak výuka a výchova nemají vycházet z něčeho, čemu jsme se jen naučili a co později použijeme, ale jak učitel a vychovatel mají být proniknuti něčím živým, co je do třídy staví tak, jako kdyby byli něco, co se v pů sobení na děti projevuje směrem dopředu, zatímco zezadu jimi proudí mocným tepem světová tajemství; jako kdyby byli pouhým nástrojem pro to, aby mohl svět proniknout k dítěti. Pak dostane vy učování opravdový, ne zevně pedantský, ale vnitřně živý metodický rys. Záleží na tom, aby nadšení nebylo strojené, ale aby vykvetlo, jako vykvetá květ z celé květiny, z toho, co učitel nese v sobě jako svůj vztah ke světu.

Když mluvíme o metodice výuky a životních podmínkách výchovy, tak musíme mluvit o nadšení, které může být podníceno opravdovým, a nikoli jen teoreticky abstraktním pohledem na svět. Když pak v tomto stylu přistoupíme k dítěti mezi výměnou zubů a pohlavní dospělostí, pak je správně povedeme až do věku pohlavní dospělosti. A v tom

okamžiku, kdy nastane pohlavní dospělost, astrální tělo v člověku dospěje k samostatnosti. To, co je nejprve do jisté míry při jíáno jako hudba vesmíru, se v nitru dále vyvíjí. Dojde k pozoru hodnému úkazu, že to, co se vyvinulo v obrazech v dětském věku mezi výměnou zubů a pohlavní dospělostí, co se stalo vnitřním hudebně plastickým bohatstvím duše, je pochopeno intelektem. A člověk svým intelektem nepřijímá nic, co mu bylo násilně zvenku intelektuálně podáváno, ale člověk přijímá intelektem to, co v něm napřed vystalo jinak než intelektem. A pak nastává něco významného. Připravilo se to, čeho musí zdravě se vyvíjející lidé dosáhnout při pohlavní dospělosti, totiž pochopení vlastními silami toho, co už člověk má. Vše, co jsme pochopili v obrazech, probudí se teď k životu a vytryskne z vlastního nitra. Člověk se zahledí do sebe, protože chce přejít k intelektu. Je to pochopení lidské bytosti v sobě sebou samým. Dochází ke spojení astrálního těla, které působí hudebně, s étherným tělem, které působí plasticky. Tu se něco v člověku spojí, a tímto spojením si člověk po dosažení pohlavní dospělosti zdravým způsobem uvědomí svou vlastní bytost. A tím, že se takto spojí to, co představuje dvě stránky lidské přirozenosti, a člověk teprve teď pochopí, na co se dříve jen díval, dojde po pohlavní dospělosti k opravdovému, vnitřnímu zážitku svobody.

To největší, co můžeme připravit ve vyvíjejícím se člověku, dítěti, je, aby se dostalo k zážitku svobody v pravém okamžiku svého života pochopením sebe sama. Pravá svoboda je vnitřní zážitek a pravá svoboda se může v člověku vyvinout jen tehdy, když se jako vychovatel a učitel na člověka dívám tak, že si řeknu: Svobodu člověku dát nemohu, musí ji prožít sám na sobě. Pak ale do něho musím zasadit něco, k čemu se potom bude cítit přitahována jeho vlastní bytost, takže splyne s tím, co jsem do ní zasadil. A dosáhl jsem něčeho krásného, totiž toho, že jsem v člověku vychoval, co se v něm vychovat má, a to, co později musí dospět k pochopení sebe sama, jsem nechal v každém jednotlivém člověku jako individualitě nedotčené v plaché úctě před božskou bytostí. Čekám a zatím vychovávám v člověku všechno to, co není jeho vlastní, až on sám pochopí, co jsem v něm vychoval. Tak nezasahuji brutálně do vývoje lidského já, připravuji půdu pro vývoj tohoto lidského já. Dám-li člověku před pohlavní dospělostí intelektuálně ztuhlou výchovu, zahrnuji-li ho abstraktními pojmy nebo pevně ohraničenými postřehy, ztrnulými neživými obrazy, pak ho znásilňuji, pak zasahuji brutálně do jeho já. Opravdu vychovávat ho budu je dříve tehdy, když nebudu zasahovat do jeho já, ale vyčkám, až toto já bude schopno zasáhnout do toho, pro co jsem položil předpoklady. A tak žiji s dítětem v očekávání chvíle, kdy mohu říci: Tu se zrodí já ve své svobodě; já jsem mu jen připravil půdu, aby si uvědomilo sebe sama. - A když takto vychovávám až k pohlavní dospělosti, vidím, jak mi přichází vstříc člověk, který mi říká: Když jsem ještě nebyl celý člověk, udělal jsi na mně to, co mi dovoluje, abych se teď, kdy to už umím, stal celým člověkem vlastními silami! Vidím přicházet vstříc člověka, který mi každým pohledem, každým hnutím prozrazuje: Něco jsi se mnou udělal, ale moji svobodu jsi tím neovlivnil, ale umožnil jsi, abych si tuto svobodu dal sám sobě v pravý okamžik života. Udělal jsi to, co mi teď umožňuje ukázat se před tebou jako člověk, který se utváří sám ze své individuality, kterou jsi v plaché úctě nechal nedotčenou.

Možná, že to není vysloveno, žije to však v člověku, když jsme ho v základní škole správně vychovávali a vyučovali. Kolik věcí je třeba ještě udělat, abychom se přesvědčili, zda výchova a výuka je v souladu s tím, s čím se člověk setkává při dosažení pohlavní dospělosti, to nám ukáže zítřejší přednáška.